

hegyek üde, tavaszi levegőjét szívónk, csak az az egyensúlyát veszített lelkű, homályos múltú fiatalember nem tud beleilleszkedni az egészséges vidéki magyarok életébe, de aztán ő is megnyeri az olvasó jóindulatát. Kissé romantikus, kissé valószínűtlen történet, de a szerző ember- és környezetrajzoló művészeté és elmés dialogusa vonzó olvasmánnyá teszik.

A regény után tizenhárom kisebb elbeszélés következik. «Családi bajok», ez lehetne a közös címük, mert mindegyik férjes asszonyokról szól, kik féltékenyek, zsémbesek, kicsinyesek, urukat meg nem értők vagy sorsukba beletörődők, szenvedők. Egymás után olvasva nyomasztó hatást tesznek: borús égbolt, köd, csipős dér, a boldogság napsugara hiányzik belőlük. Peszsimizmusa mintha az asszonyok ellen irányulna, a férfiakat hibáik ellenére is rokonszenvesebbeknek rajzolja.

Legszébbek közülök Boldizsár néni (az ifjúságára visszaemlékező elaggott paraszt házaspár), A legszebb mosoly (a csunya asszony arcanak haldokló leánykáját megnyugtató mosolya) s A törött váza (az öregedő szép asszony). Nagyon sok bennük a finom megfigyelés. Ez erős oldala a szerzőnek. A férfiak és nők gyengeségeit világosan látja, de főlényes bíráló hajlama meleg szívvel párosul. Önálló gondolkozó is, kinek sokszor érdekes és talpraesett nézetei vannak. Néha kissé bőbeszédű, de mindig izléses és kellemes csevegő. Stílusa egyéni és színes. Ilyen mondatai vannak: «Az anyát szíven ütötte a kérdés. Mintha csak belökték volna a lelke bezárt ajtaját és úgy hagyták volna kitérva sarkáig». «Asszonyos vágyát pályába rakta és virrasztó mécesben égette el az alvó gyermek álma felett». «Sohasem tud két ember anynyira összebujni, hogy ne férközzenek közéjük a gondolat éles kardja». Stílusának ez az erősen képes volta nem keresettség és nem megya magyarosságának és természetességének rovására.

Szinnyei Ferenc.

P. Gulácsy Irén: Fekete völgyek. Regény három kötetben. Singer és Wolfner.

Az erdélyi irodalom egymásután termeli ki a nagyobbkonceptiójú történelmi regényeket. E hisztorizmus általában jellemző az elszakított területek irodalmára. A jelen problémáihoz még mindig nem lehet hozzányulni, a magyar társadalmi élet nehezen küzkö-

dik, nincs talaj a társadalmi regény számára. A problémák felett pedig elsziklani nem lehet, sokkal inkább fájnak. Két út áll tehát nyitva az elszakított területek regényírói számára: vagy az allegorikus formát választják, mint ezt Falu Tamás tette Kicsinyesek című regényében, vagy a multon át igyekeznek megérteni és megértetni a jelen: történelmi regényt írnak. Az elszakított magyarság történelmi regényei többé-kevésbé mind magukon viselik az irányzatosság jegyét. A multba merülnek el, de a jelenre gondolnak és a jövőbe tekintenek. Ez nem rontja, ellenkezőleg elmélyíti művészi értéküket. A történetíró aligha ért velük egyet és megbotráncokzik talán azon a szabadosságon, melyekkel a történelmi tényeket alakítják, de a magyar irodalomban nagy elődökre tekinthetnek vissza. A magyar romantizmus hisztorizmusa az övék, melyet Szekfű Gyula e folyóirat hasábjain oly találóan nevezett pszudohisztorizmusnak. (Tomori. Napkelet. 1926. évf., 582. l.)

Makkai Sándor (Ördögsekér), Gyalay Domokos (Vaskenyéren) és mások után most a Förfeteg szerzője is történelmi regénnyel ajándékozta meg a magyar irodalmat. Ha Budapesten jelent is meg a Fekete völgyek, az erdélyi irodalom terméke. Az erdélyiség ritka magyar irodalmi műben jelenik meg olyan tisztán, mint ebben a monumentális regényben.

P. Gulácsy Irén Mohács nemzedékének történetét írta meg. Beható történelmi előtanulmányokat végzett, bár, úgy látszik, a legújabb kutatások eredményeit nem használta fel. A történelmi tények, alakjainak történelmi adottsága nem mindig kötik meg a kezét a művészi alakítás munkájában, de nem is hamisítja meg őket seholsem tárgy kedvéért. Az események zürzavarában tisztán lát, mesterien bonyolítja őket és még akkor sem válik fárasztóvá, amikor közismert dolgokról számol be. Regénye cselekvényét két főhős, a két fekete völgy, Tomori Pál és Czibak Imre köré csoportosítja, igazi főhőse azonban Czibak Imre. Tomori Pál ott áll mellette, mint a mester, az ideál, akit Czibak Imre mindenben követ. Ő adja meg Czibak Imre szerepének a jelentőségét, amit a történelem nem igazol. Ők ketten képviselik magyar földön a személyi hiúságok, egyéni érdekek csúnya iszapos hajzájában a magyar eszmét. Alakjuk szinte természetfeletti erőt sugároz. Czibak Imre 16 éves

korában kerül ki a bihari családi fészekből a Zápolyák szépesi udvarába. A kis «bihari bölény» belekeveredik az udvari intrikák posványába, mindvégig megőrzi lelke tisztaságát és megmentője lesz a születtendő királynak, a trónra törekvő Zápolya János legnagyobb ellenségének. Menekülnie kell a Zápolyák bosszúja elől és így kerül a fogarasi főkapitány, Tomori Pál mellé hadnagynak. A két férfi egymásra talál, barátságuk, mely a halálig tart, a mester és a tanítvány benső viszonya. Sorsukat felsőbb kezek irányítják. Nem adatik meg nekik a családi élet békéje. Tomori Pál két menyasszonya pusztul el egymásután tragikusan az esküvő napján, Czibak Imréhez hűtlen lesz szerelmese, a szép Zápolya Borbála, akinek elnyeréséért egész életét áldozta. Természetfeletti útmutatás ez. Mindketten felveszik a ferencendi barátságát és az esztergomi klostromban Tomori Pál most már a lelki békére oktatja nehezen megtörő barátját. Az ország sorskerete közben feltartóztatlanul rohan a pusztulás felé. A pápa parancsa ismét kiszólitja Tomori Pált a harctérre és ő viszi magával Czibak Imrét. Az események gyorsan perdülnek. Tomori Pál a mohácsi síkon vértanuhalált hal. Czibak Imre megmenekül és Zápolya mellé, a nemzeti királyság mellé áll. Mint nagyváradi püspöknek, kezében Erdély kulcsa. S itt látja meg a nagy khaoszbán Erdély igazi hivatását. Erdély a bástya, ahol a magyarság meghúzhatja magát a feltámadásig, az örök erőforrás, a szabadságnak és művelődésnek fészke. Ezt veszélyezteti Gritti Lajos, az idegen kalandor, akit a gyöngye János kormányzóvá tett és aki most megakarja hódítani Erdélyt is, Magyarország kulcsát, hogy aztán két király közt megkoronáztassa magát harmadiknak. Czibak összeesküvést szervez. Felmér az összeesküvők jelszava és a felméri síkon adnak egymásnak találkozót. Gritti bevonu. Brassóba mérhetetlen kincseivel, ravasz ígéreteivel pártjára csalja az összeesküvőket. Czibak megérkezik Felmérre ötven jó bihari vitézével és három napig táboroz ott egyedül. Várja a híveit — hiába. Követe hírül hozza, mi történt Brassóban. Egyedül maradt a bihari bölény, az egész ország gondjának súlyával megrokkánó vátlán. Mint Zrinyi, a szigetvári hőst, őt is a kereszt világsítja fel küldetéséről. Nem élıszóval, hanem revelálójellel. Hazaküldi ötven

vitézét, egyedül marad fényes sátorában, magára ölti legszebb köntösét, kiszórja aranyait és várja Gritti orgyilkosait. Azok meg is érkeznek, két-százán. Czibak egymaga áll ki ellenük. Elesik, levágott fejét Gritti elé viszik. épen, amikor az áruló összeesküvőkkel lakomázik. De az áldozat nem volt hiábavaló. Az összeesküvők lelkiismerete felébred, az összeesküvés kitör, Gritti hadát szétverik. Erdély megmarad, hogy teljesítse történeti hivatását.

Tomori Pál — Czibak Imre, két nagszerű magyar férfialak, kevés férfiró tudta volna őket úgy megráznoli, mint P. Gulácsy Irén tette. Ebben a regényben igazán nincs semmi nőies, hatalmas erő lendül rajta végig. Megfektehetetlen szenvedélyek tombolnak benne, a szerelem őrjöng, a halál arat. A szerző bátran nem leplezi, hanem adja az életet. Az élet erotikumát épen úgy, mint templomi érzéseit. Minden bátorsága és férfiasága ellenére sohasem válik izléstelenné. Szent áhitattal nézi az embereket és az eseményeket. Hisz minden történés végzettségében, mindenekelőtt pedig a magyar sors elrendelésében. Így láncszemenként kapcsolódnak egymásba az események és a regény szerkezete három kötetten át nem bomlik meg egyszer sem. Alakok jelennek meg, majd tűnnek el, pár vonással is olyan találóan jellemezve, hogy megmaradnak emlékünkbén.

P. Gulácsy Irén nyelve a Förteteg megírása óta hatalmasat fejlődött. Nyoma sincs már annak a kifejezésbeli túlszűfoltáságnak, sokszor érthetetlen, néha izléstelen képek halmozásának, mely a Förteteg élvezését megnehezítette. A Fekete völgyekben csak erőnyeit találjuk viszont. Itt sem riad vissza a képek merészségétől, de ez igen gyakran a tárgyhoz tartozik és nem zavar. Általában mai nyelven ír, kiművelt, kifejező, gyorsan lendülő nyelven, néha archaizál, de ez aztán mindig ki is rí. Különösen a párbeszédekben bizonyos zavart árul el, de ez tud egészen beleilleszkedni a XVI. század eleje magyar társalgási formái közé. Keveri a formákat, ami a hangulat egységének a rovására megy. Mások túlságosan mai nyelven beszélteti a szereplőket és olyan gondolatokat tulajdonít nekik, melyeket csak mi gondolhatunk — egy világháború és forradalmak után — és csak mi fejezhetünk ki úgy, ahogy a szerző kifejezi. Mindezek

azonban alig észrevehető elcsuszamlások a sok szépség mellett, melyet a regénynek épen a nyelve nyújt. Kevés ironk nyelvében van annyi drámaiság és annyi erő, mint Gulácsy Irénében. Ebben a könyvében olyan magasságokat ér el, hogy irodalmunk el nem muló értékei közé kell sorolnunk.

Farkas Gyula.

Kutas Kálmán versei. Nem lehet értéktelen az a verskötet, melyet elolvasás után újból, meg újból kézbe vesz az ember, hogy felidézze a szép szavak muzsikáját s a belőlük kiáradó érzelmi és értelmi hatást. Lírikusaink erre mostanában ritkán nyujtanak alkalmat. Nem azért, mintha kevés, vagy érdektelen volna a mondanivalójuk; talán inkább azért, mert nehezen tudnak szabadulni egy körtünetszerű babonától. Attól a babonától, hogy az ösztönösség ritmikus megnyilatkozása már művészet és csak ez az igazi művészet. Használó téveszme a tudatalattinak magasabbrendű, művészetileg különösen becses mozzanatul való emlegetése.

Kutas Kálmán nem ily kuriózumok s nem az összhangtalanság költője. Versei egy eszményekért hevülő lélek ünnepi vallomásai. Stílhangelutakban, megformálásukban nem meghökkenően újszerűek, de nem is ósdiak. Zamatjukon nemes fajrokonság íze érzik s bizony ez többet ér sok modern titán eredetibb, de éretlenebb fanyarságánál. Témaköre kipróbált indítékokat ölel föl: a vallást, a nemzet sorsát, a családi érzést, természet- és hivatásszeretetet. Közben a költő fürkésző lelke a mulandóságon is elmereng, de nem lázadó nyugtalansággal, mert megnyugvást talál a hitben (*Fohász*):

Érzem . . .
Lélek vagyok, fennszárnyaló, szabad . . .
Tűnik alattam, elmarad a föld,
Átszárnyalom a bűvös égi kört,
Mély áhítat fohásza ajkamon,
A mindenség zenéjét hallgatom . . .
Nem, nem vagyok porszem, mely szerte [hull.

Lelkemmel élek halhatatlanul,
Ősrejtelemben lát be két szemem,
S kitarja karjait a végtelen . . .

Másutt a letűnt ifjúságot fájlaló méltóság keres vigasztalást az emlékezésben (*Beszélgés a műsával*), vagy a kétségek közt hánykódó töprengés lelkielégedést a szépségeszmény varázsától (*A szép*). A líraiságba olvadó kon-

templáció, főleg mivel néhol bizonyos fordulatok is visszacsengenek, kissé egyszínűvé teszi ugyan a gyűjteményt, de azért bizonyos, hogy ezek az ízlésre és önkritikára valló versek méltán számíthatnak a tisztább forrású költészet barátainak érdeklődésére.

V. M.

Friedrich v. der Leyen: Geschichte der deutschen Dichtung, ein Überblick (München, F. Bruckmann, 1926.). A német irodalomtörténet újabb, nagyszabású fellendülésére több ízben rámutattak e folyóirat munkatársai. Ismeretes, hogy e tudomány, melyet Lessing kritikái fellépése óta, tehát másfél századnál hosszabb időn át, állandó megfeszített munkával és intenzitással művelt a kiváló tehetségek folyton növekvő tábora, az utóbbi évtizedekben szempontjait, irányelveit teljesen megváltoztatta. Mind ritkábban találkozunk oly irodalomtörténeti művekkel, melyek az íróművészet szerkesztéséből kiszakítják egyes erős személységek működését, biografiák, jellemrajzok, méltatások alakjában. Ismeretes az is, hogy ez irányváltoztatás a német szellemi élet egyik legmegnyerőbb filozófusának, Dilthey-nak a nevével függ össze. Tőle és az ő tanítványainak és követőinek taborából indult ki az a törekvés, hogy az irodalom jelenségeit, mint az egyes korokban a lelkeket fogva tartó, felettük uralkodó és minden kulturális tevékenységüket irányító eszmények művészi megnyilatkozásait értsék és értsék meg. Korának problémái nyugtalanítják, űzik, szólatatják meg a költőt. Ép azért az irodalomtörténet: problémátörténet (v. ö. Unger, Literaturgeschichte als Problemgeschichte).

Míg egyes tudósok az irodalmat főképp az egykorú filozófia áramlataival hozták kapcsolatba (pl. Albert Köster, Die deutsche Literatur der Aufklärungszeit: Unger, Hamann und die deutsche Aufklärung stb.), mások a művészet-történelmi fejlődéssel és törekvésekkel való párhuzam különös hangsúlyozására fektették a súlyt. Az utóbbiak azonban főképp csak művelődéstörténelmileg különösen erősen körülhatárolható korszakokat tartottak szem előtt (pl. Fritz Strich, Deutsche Klassik und Romantik; Herbert Cysarz, Deutsche Barockdichtung).

A modern irodalomtörténet különböző szempontjainak egyesítésével és kiegyenlítésével akarja áttekinteni az egész német irodalom fejlődését a kölni